

СТРАТЕШКИ ПРАВЦИ РАЗВОЈА СРБИЈЕ У XXI ВЕКУ

КУЛТУРА

ОСНОВА ДРЖАВНОГ И НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА

ЗБОРНИК РАДОВА СА СКУПА
ОДРЖАНОГ 24. И 25. XI 2016. У СРПСКОЈ АКАДЕМИЈИ НАУКА И УМЕТНОСТИ

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ, ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

За разлику од претходних скупова у оквиру циклуса „Стратешки правци развоја Србије у XXI веку“ који су били посвећени образовању и науци, скуп о култури представљао је посебан изазов јер је сам појам културе у великој мери флуидан, без јасно омеђених граница. Стога је овај скуп тематски био ограничен на питања културе као основе државног и националног идентитета. Упркос оваквом тематском сужавању, радови саопштени на скупу и објављени у овом зборнику представљају тек наговештаје дубине проблема са којима се суочава култура у времену цивилизацијске транзиције чији смо сведоци и учесници.

А. Костић

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC CONFERENCES

Book CLXVI

DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES

Book 39

CULTURE

**THE BASIS OF STATE'S AND
NATIONAL IDENTITY**

PROCEEDINGS FROM THE SCIENTIFIC CONFERENCE
HELD ON NOVEMBER 24th and 25th, 2016

Accepted for publication at the 9th Session of the Department of Social Sciences,
held on November 7th, 2017, after being reviewed by academician
Kosta Čavoški and corresponding member Aleksandar Kostić

EDITOR

Corresponding Member

ALEKSANDAR KOSTIĆ

BELGRADE 2017

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXVI

ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

Књига 39

КУЛТУРА

**ОСНОВА ДРЖАВНОГ И
НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА**

ЗБОРНИК РАДОВА СА НАУЧНОГ СКУПА
ОДРЖАНОГ 24. И 25. НОВЕМБРА 2016. ГОДИНЕ

Прихваћено за објављивање на IX седници Одељења друштвених наука,
одржаној 7. новембра 2017. године, на основу реферата академика
Косте Чавошког и дописног члана Александра Костића

УРЕДНИК

дописни члан

АЛЕКСАНДАР КОСТИЋ

БЕОГРАД 2017

Издаје
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнез Михаилова 35

Лектор и коректор
Светлана Стојковић

Припрема за штампу
Досије студио, Београд

Тираж: 400 примерака

ISBN 978-86-7025-747-4

Штампа
Colorgrafx, Београд

САДРЖАЈ

- 9 | Реч уредника
- 11 | Александар Костић: *Поводом циклуса скупова „Сйрашешки йравци развоја Србије у XXI веку“*
- 13 | Реч Владимира С. Костића, председника Српске академије наука и уметности
- 15 | Реч Владана Вукосављевића, министра културе и информисања Републике Србије: *Мојући йринципи културне йолићике у Србији*
- 23 | Бранко Кукић: *Место културе у дујорочним сйрашешјима државе*
- 31 | Горица Мојовић: *Законски оквири културне йолићике и начини финансирања*
- 41 | Ивана Стефановић: *Институције културе, култура институција*
- 67 | Зорица Томић: *Културна йолићика у развијеним земљама: йроблем йоређења, йроблем йерцейције*
- 77 | Иван Ивић: *Улога образовној систиема у очувању културне йрадиције*
- 87 | Небојша Брадић: *Креативне индустрије и йржишће*
- 101 | Дивна Вуксановић: *Улога медија у сиварању образаца у култури*
- 113 | Ирина Суботић: *Музеји у Србији данас – у светлу сйајисћике*
- 129 | Вишња Кисић: *Музеј као йросйор еманипације: замисљање музеја сйрашешнице*
- 151 | Тијана Бугарски Палковљевић: *Музеји данас: Галерија Мајице српске – живи музеј*
- 169 | Предраг Пипер: *О улози националне академије у обликовању културне и језичке йолићике*
- 181 | Дарко Танасковић: *Српско културно наслеђе у документиима и йракси међународне заједнице*

- 193 | Милован Данојлић: *Пледаје за елиџну културу*
- 201 | Ласло Вегел: *Јуџословенски и џосџуџословенски иџенџиџеџи*
- 207 | Невена Даковић: *Иџенџиџеџске маџриџе: la jeunesse désaffectée и уморни раџници (Србија, 2010–2015)*
- 221 | Борислав Стојков: *Очување и развој иџенџиџеџа іраџа у Србији – искушење данашњеї урбанизма*
- 249 | Бојан Ковачевић: *Моїћности креативної уїрављања іраџом?*
- 265 | Милена Драгићевић Шешић: *Инџиџиџуџионални и независни акџери у заједничком деловању: сџраџеїје јавно-џивилної іарџнерџва – ілеџаје за ауџномију кулџуре*
- 287 | Дијана Милошевић: *Независна кулџурна сцена Србије и одлив умеџника*
- 299 | Радослав Зеленовић: *Кулџурна добра као необновљиви ресурси*

РЕЧ УРЕДНИКА

Зборник који је пред нама садржи радове саопштене на скупу под насловом „Култура: основа државног и националног идентитета“ који је одржан у Српској академији наука и уметности 24. и 25. новембра 2016. године. Скуп посвећен култури трећи је у оквиру циклуса од пет скупова под заједничким насловом „Стратешки правци развоја Србије у XXI веку“. Претходна два скупа била су посвећена образовању и науци, а следе скупови о економији и државном уређењу, чиме би у оквиру поменутог циклуса били обухваћени најзначајнији сегменти државе и друштва.

За разлику од претходних скупова посвећених образовању и науци, областима чији је опсег мање или више јасно одређен, култура је домен чије су границе флуидне, а видови испољавања до те мере разноврсни да је једним скупом, ма колико био амбициозно замишљен, немогуће захватити све њене аспекте. Стога је овај скуп тематски био усмерен на културу као основу државног и националног идентитета. Међутим, већ у припреми скупа се показало да је и такво сужавање фокуса недовољно да би се проблеми културе у овом контексту сагледали на систематичан и тематски хомоген начин. Недоумице су се кретале од дилеме да ли култура треба да буде у функцији промовисања државног и националног идентитета до питања у којим видовима и каквом државном политиком би она могла то да буде. Поменуте недоумице и ширина опсега који захвата појам „култура“ неизбежно су довеле до тога да је овај скуп тематски мање хомоген од претходних скупова посвећених образовању и науци. Ова хетерогеност се примећује већ површним увидом у садржај Зборника јер се питања покренута на овом скупу крећу од проблема финансирања културе до питања елите која културу ствара, од очување културне баштине до општих смерница и странпутица у културној политици Србије.

Оваква хетерогеност може бити предмет критике, али притом се мора имати у виду природа феномена који је на овом скупу размотрен. Разлике у ставовима о томе шта је култура и која је њена улога нису биле само концепцијске природе, кроз њих се понегде назирао и политички и идеолошки став што је, чини се, одувек било у већој или мањој мери инхерентно свакој расправи и разматрању проблема у култури.

Стога овај Зборник није збир сложено усмерених мишљења и предлога о томе како да се стање у култури Србије побољша и како би култура могла да буде основа државног и националног идентитета. Он је, могло би се рећи, драгоценост сведочанство о тренутку глобалне цивилизацијске транзиције чије дубине у највећој мери нисмо свесни нити је до краја разумемо, а која се одражава и на стање културе у Србији. Најзад, овај Зборник је и сведочанство о начину на који у овом тренутку културна елита у Србији види проблеме културе и њене улоге у друштву.

А. К.

ЈУГОСЛОВЕНСКИ И ПОСТЈУГОСЛОВЕНСКИ ИДЕНТИТЕТИ

Ласло Вегел

књижевник

Сажетак. Опис југословенских и постјугословенских идентитета је у складу с оним трендовима у европској прози које бих назвао биполарним или мозаичким идентитетима. Или најкраће: комплексним романима идентитета.

Југославија је у раздобљу после завршетка Другог светског рата била највећи европски експеримент. Три су вероисповести постојале у једној држави, и безброј нација, штавише, у неким њеним сегментима наступило је и раздобље стварања нација. Одговор културе се разликовао од одговора политике, и тиме је српска (хрватска итд.) проза представљала озбиљну европску парадигму, не само да је била са њом у складу већ је с одређених аспеката и испредњачила.

Традиција је и данас присутна.

Велико синтетизујуће, постхумно дело Мирка Ковача *Време које се удаљава* предочава комплексну драму идентитета данашњице. Писац се обрачунава с историјом и на тај начин у интересу модерне прозе отвара пред њом и капије историје. На истом трагу је могућа интерпретација и романа *Доба мједи* Слободана Шнајдера који драму идентитета смешта у XX век, али открива и њене корене. Миљенко Јерговић (*Сарајево, илан прага*) говори о историји утканој у повест града. На тај начин проговарају и дела Радослава Петковића написана у деведесетим годинама или касније – роман *Сугбина и коменџари* такође смешта у историју модификације идентитета, а сличан поступак примењују и Филип Давид и Владимир Арсенијевић. Ови романи нису историјски романи, него романи о историји и, најзад, о томе да се национални идентитет рађа у сагласју с Другим, или пак предочавају флуидност, метаморфозе, колебаљивост, трауме идентитета. Откриће идентитета уједно резултира и поновним открићем историје и њене критичке дустрације.

Кључне речи: идентитет, глобализам, посткосмополитизам

Слика идентитета књижевности југословенских и постјугословенских простора у тесној је вези са биполарним, или етнички мозаичким, комплексним романима идентитета који се јављају у европској прози последњих неколико деценија.

Пада у очи да се романескни свет мозаичког идентитета јавља углавном у књижевностима великих нација, управо у онима у којима је историја створила одговарајуће предуслове. Занимљиво је и то, међутим, да су и књижевности етнички мешовитих земаља Балкана – из сасвим других разлога – биле принуђене да ступе на тај пут.

У енглеској књижевности све чешће добијају значајне књижевне награде они енглески писци који, додуше, пишу на енглеском, али не

живе у Енглеској, или чак нису ни енглеске националности, и притом у енглеској књижевности предочавају неку врсту „страног света“. Страни светови су и раније били присутни, као што је Едвард Сејд показао, на пример као неоколонијални дискурс у романима Џозефа Конрада. У новије време, међутим, нестаје неоколонијална дистанца, тај страни свет, та другост проналази свој дом у националном универзуму, укида се јасна гранична линија између националног и не-националног. У романескним световима се преплићу разноврсни идентитети, или пак долази до сусрета идентитета, до сусрета „националног“ и „страног“; ови мултипликативни, једни на друге слагани идентитети постају нераздвојиви. Једну од најважнијих немачких награда за књижевност, Мировну награду немачких издавача и књижара, ове године добила је за роман *Монсieur* немачка списатељица Терезија Мора, књижевница пореклом из Мађарске, која од малена живи у Берлину. Један од главних јунака њеног романа има мађарску, а други југоисточно-европску носталгију. Године 2010. пак, швајцарска књижевница са војвођанско-мађарским коренима Мелинда Нађ Абоњи с романом *Голубије срце*, који предочава гастарбајтерску форму живљења, такође је добила Мировну награду. Сличне ситуације се показују и у случају добитника француске књижевне награде Гонкур. Године 2014. роман Лидије Салвер *Без њлакања*, откривајући драму шпанског грађанског рата рефлектује и на париску шездесет осму. Следеће године, романом *Бусола* Матијас Енард говори о сусрету Истока и Запада, а ове године је Гонкура добила Лејла Слимани, списатељица пореклом из Марока, која пише на француском, за роман *Слајка њесма* који говори о француској средњој класи. Реч је о различитим варијантама, чији је заједнички именитељ – предочавање комплексног, или хибридног идентитета. Еклатантан пример те нове прозе је *Бусола* Матијаса Енара, која је велика прича о западном и источном идентитету.

Присуство, односно експанзија страног у романескним световима није нова појава, дакле, нема ни говора о некаквом радикалном заокрету, новина је пре свега у промењеној улози страног. Странац се више не појављује као егзотично биће, не као апсолутни странац, већ постаје део нашег ја, проналази свој дом у романескним световима. Јулија Кристева је овако дефинисала ову појаву: „Сад се рађа једна самопротивречностима засићена заједница чији су сви чланови странци, који прихватају једни друге једино у том смислу што једни у другима препознају властиту страност.“ Значајни део савременог европског романа се исписује управо у овом коду.

Ову промену врло пластично изражава романескни дијалог Албера Камија и Камела Дауда. У знаменитом Камијевом роману *Странац*,

главни јунак Мерсо на плажи у Орану убија једног Арапина који до краја остаје безимен. Једноставно остаје као Арапин. У роману *Мерсо, конџираисџраја* француски писац алжирског порекла Камел Дауд све до сада БЕЗИМЕНОМ Арапину даје име Муса, и овим он губи свој егзотични карактер.

То не значи слабљење, или негацију националног карактера. Напротив, национални карактер добија огледало, боље се оцртава, доспева у први план. Вечито људски транснационални мотиви и теме су много боље окарактерисале модерну, односно постмодерну књижевност столећа која је као наследница просвећености представљала канон универзалности. Насупрот томе, нови идентитетски, посткласични романескни свет не предочава „општељудско“, него ренесансу, скупину, експлозију идентитета која стога нужно афирмише и националну димензију романескних светова. Корени ове књижевне појаве се, наравно, могу препознати у идејама овог времена: подсетио бих на оне тезе по којима смо после распада биполарног света ступили у раздобље ратова идентитета, на шта књижевност настоји да изнађе властити, антиполитички одговор. Уместо затвореног националног идентитета, не одричући се националног карактера, пружа комплексну слику идентитета. Уместо националног идентитета у само једној равни, успоставља стварни „калеидоскопски идентитет“.

Југославија је управо на овом плану, у раздобљу после завршетка Другог светског рата представљала највећи европски експеримент. Три су вероисповести постојале у једној држави, и безброј нација, штавише, у неким њеним сегментима наступило је и раздобље стварања нација. Та држава је била мала Европа на Балкану. Због тога је Југославија, неовисно од своје воље, била испред данашњих европских трендова. Изузетна је била и по томе што је предочила и њихов конфликтни карактер. Овога пута нећу улазити у политичке димензије овог феномена, приметио бих само то да је процес распада Југославије делом предсказао (и) одређене европске политичке трендове, премда политички одговор није истоветан са културалним, односно књижевним одговорима. Једном приликом је Шандор Мараи записао да је учинак мађарске књижевности бољи него учинак мађарске политике. Ова мисао се односи, чини ми се, и на југословенске и постјугословенске просторе: учинак књижевности био је бољи него учинак политике. Мозаички модели идентитета, цивилизацијска преплитања појавила су се (и) у делима Мирослава Крлеже и Иве Андрића, напетости и помирења између разних идентитета обезбедила су драматичну динамичност

њихових романа. Предочавање другости постало је органски део југословенске и постјугословенске књижевне наративе. Књижевност читавог југословенског простора, наравно, и српска књижевност, била је испред европских праваца новијег доба. У том знаку су настала и дела Александра Тишме и Данила Киша. У свом дневнику Александар Тишма аутентично сведочи о драми идентитета. На сличан начин се појављује шаренило идентитета и у прози Мирка Ковача и Борислава Пекића. А Бора Ћосић ово додатно изражава у еклектичкој употреби језика, у језичким легурама. Овим је српска проза представљала озбиљну европску парадигму, не само да је била у сагласју са њом већ је у одређеним сегментима била и испред ње.

За време распада Југославије, за време ратних дејстава, комплексни идентитет романеских светова такође је кренуо путем распадања, постојала је озбиљна бојазан да ће се прекинути једна традиција, а која је у европској књижевности управо почела да јача. Политички дискурс је током деведесетих година начинио пробој у књижевност, пажња је све више усмерена на неофолклорну прозу, отворени национални идентитет је замењен затвореним националним идентитетом. Уместо модернитета доминирао је традиционализам, не само у начину изражавања, него и у карактеризацији ликова и њихових светова. Свет је стешњен у национално! Осетан је био повратак култу села, органском јунаку чувару чистог идентитета. Ова духовност је, међутим, прилично брзо усахла, изгубила дах, књижевни и културни систем вредности трагао је за одговорима супротним очекивањима политичког дискурса, предочавала је другачије светове. Постјугословенски идентитет се, дакле, у новим околностима, тесно везује за југословенски идентитет, с том разликом да сад више иза њега не стоји ни јединствена држава, ни политичка доктрина, већ само културални код! И то је његова велика срећа, јер се на тај начин ослободио наметане патерналистичке стаклене буре.

Још је рано вредновати постјугословенску еру, у крајњој линији то ће бити задатак следећих генерација. За сада је важно констатовати да делују две традиције. Једна се темељи на култури, друга на политици. Књижевни дискурс утемељен на политици карактерише радикални прекид са југословенском традицијом, док у постјугословенском дискурсу, утемељеном на култури, и надаље доминира отворени идентитет. Први рачуни су већ сведени. Постхумно објављено дело Мирка Ковача *Време које се удаљава* с вехементном уметничком снагом представља сложenu драму идентитета садашњице. Овај мемоарски роман је остао незавршен, и у томе има извесне симболике с обзиром на то да повест о постјугословенском идентитету до данашњег дана није завршена и да је препуна дилема. Једна држава, једна политика престале

су да постоје – али не и култура. Мирко Ковач зна да је неопходно поравнати рачуне с историјом и у том интересу у свом роману отвара (и) капију историје. Модерна проза у време свог настајања није баш била спремна на то, модернитет је остварење судбине видео само у садашњости. Али чим се помене идентитет, незаобилазне су историјске констелације. У џунгли историје трагамо за одговорима на питања: ко смо, шта смо ми? На истом трагу је могућа интерпретација и романа *Доба мједи* Слободана Шнајдера који драму идентитета смешта у XX век, али открива и њене корене. Миљенко Јерговић (*Сарајево, њан прага*) говори о историји утканој у повест града. На тај начин проговарају и дела Радослава Петковића написана у деведесетим годинама или касније – роман *Судбина и коменџари* такође смешта у историју каледоскоп идентитета. Сличан поступак примењују и Филип Давид и Владимир Арсенијевић. Ови романи нису историјски романи, него романи о историји и, најзад, о томе да се национални идентитет рађа у сагласју с Другим, или пак предочавају флуидност, метаморфозе, колебљивост, трауме идентитета. Откриће идентитета уједно резултира и поновним открићем историје и њене критичке лустрације. Идентитет више није светиња, већ непрестано променљива вредност. Затворени национални свет историјског романа наликује на Лајбницову монаду, док свет који говори о историји разбија традиционалну слику створену о супстанцијалитету идентитета.

У том погледу модерна српска проза остаје у складу с европским трендовима, односно: југословенска комплексна слика и идеал идентитета европеизује модерну српску прозу. Не одрекавши се националног, сликајући у регионалном контексту отвара просторе романескног света.

Било какав резиме у овом часу био би преурањен, јер у оквирима масовне демократије тренутно и у европским размерама се појављују сличне противречности, као што су биле у југословенским просторима у периоду распада. Затворени идеал идентитета, националистичка искључивост играју све значајнију улогу у европској, нарочито у источноевропској политици. Камијевим речима: књижевност је поново ступила у једно опасно раздобље. Писац више не посматра из ложе борбу жртве и лава, већ доспева у арену, често и против своје воље. Или, другим речима, политичка доктрина затвореног националног идентитета куца на европска врата. Ми смо ову фазу још пре неколико деценија превазишли, сад се поставља питање да ли ћемо да јој се вратимо. Широм Европе се у последње време јављају озбиљне напетости између политике и културе. Политика, у страху од глобализма, покушава да се брани затвореним националним идентитетом, нације почињу да се затварају, насупрот томе, међутим, европска књижевност афирмише

углавном дух идеје отвореног идентитета, открива Другог, ступа са њим у дијалог, осећа и свој и туђи систем вредности, осећа трауме, туђинштину Другог. Више није реч о неком апстрактном космополитизму, о „општељудским темама“, ти нови посткосмолитички романи приказују сложени свет идентитета са свим својим противречностима. Идентитет више није табу.

(Са мађарског превео Арпад Вицко)

YUGOSLAV AND POSTYUGOSLAV IDENTITIES

Laslo Vogel

writer

Abstract. Description of Yugoslav and post-Yugoslav identities is in line with those trends in European prose which I would name bipolar or mosaic identities. Or, shortly: complex novels of identity.

In the period after the World War II, Yugoslavia has been the biggest European experiment. In one country there were three confessions and countless nations, and in some of its segments there were even periods when new nations were formed. Response of culture was different than the response of politics, and so Serbian (Croatian, etc.) prose was presenting a serious European paradigm, by not only being in accordance with it, but in some aspects it was even ahead of it.

The tradition is also present today.

Great synthesizing posthumous work of Mirko Kovač *Time which is moving away* describes complex identity drama of present day. The writer deals with history and thus, in the interest of modern prose, opens gates of history in front of it. In the same way it is possible to interpret Slobodan Šnajder's novel *Age of Brass* which places drama of identity into the 20th century, but also discovers its roots. Miljenko Jergović (*Sarajevo, city map*) talks about history which is woven into city's story. Works of Radoslav Petković written in the nineties or later speak the same way – novel *Destiny and comments* also places identity modifications into history, and similar process is applied by Filip David and Vladimir Arsenijević. These novels are not historical novels, but novels about history, and, finally, about the fact that national identity is born in accordance with the Other one, or they are describing fluidity, metamorphosis, hesitance and traumas of identity. Discovery of identity also results in re-discovery of history and its critical lustration.

Key words: identity, globalism, postcosmopolitanism